

Pierre Menard over het schaakspel

Deze ene maal komt mijn vaste problemenrubriek te vervallen. Ik hoop de eerste aflevering voor deze rubriek in het volgende nummer te plaatsen. Daarvoor in de plaats komt deze boekbespreking.

Buiten zijn geboorteland Frankrijk is Pierre Menard (1870-1934) betrekkelijk onbekend. Zijn gepubliceerde oeuvre telt in totaal 13 titels en verbijstert op het eerste gezicht door de uitgestrektheid van het terrein dat bestreken wordt: poëzie, filologie, filosofie, formele logica en schaken. Bij kennisneming van de inhoud van zijn werk komt echter een centraal thema naar voren: de ontoereikendheid van de logica. Twee van zijn publicaties hebben het schaakspel tot hoofdonderwerp: a) een technisch artikel over de mogelijkheid om het schaakspel te verbeteren door het verwijderen van de randpionnen. Menard stelt deze vernieuwing voor, beveelt haar aan, bekritiseert haar dan en verwerpt ze tenslotte. b) een vertaling, naar het Frans, met proloog en voetnoten van het boek van Ruy Lopez de Segura: *Titulo de la invencion liberal y arte del juego del axedrez*.

Ook in zijn andere boeken komt het schaakspel vaak ter sprake. In *les problèmes d'un problème* (dat handelt over de tweede paradox van Zeno) komt bijvoorbeeld de volgende passage voor: "Het is natuurlijk denkbaar dat bij een volk, dat geen spellen kent, twee mensen achter het schaakbord plaatsnemen en de zetten van een schaakpartij uitvoeren, met alle emotionele bijverschijnselen. Wanneer wij dit zouden zien dan konden we zeggen dat ze schaak speelden. Maar denk je nu een schaakpartij in die volgens bepaalde regels wordt vertaald in een reeks handelingen die wij niet gewend zijn met het spel te associëren. Bijv. het slaken van kreten en voeten gestamp. En die twee zouden dan in plaats van stukken verzetten, schreeuwen, en stampen komen. En wel zo dat dit volgens vaste regels in een schaakpartij terugvertaald zou kunnen worden. Zouden we dan nog geneigd zijn om te zeggen dat ze een spel spelen en met welk recht zouden we dit kunnen zeggen?"

Van een enkele jaren geleden naar het buitenland verhuisde kennis kreeg ik een tijdlang een exemplaar

van de vertaling van Ruy Lopez boek ter inzage. In de proloog geeft Menard een beschrijving van zijn persoonlijke ervaringen met het schaakspel. Waar Menard zelf al stelde dat hij nooit anders dan samenvattingen schreef, lijkt het mij bijna niet mogelijk om zijn beschouwing te parafraseren, na te vertellen in mijn eigen woorden, maar geef ik liever enkele citaten: "...en vertrok ik in 1919 naar de Lage Landen om een jaarlang als gastdocent aan de Leidsche Universiteit op te treden. Op goed geluk meldde ik mij aan bij een schaakclub, in de Rue de voleurs (bedoeld wordt waarschijnlijk de Diefsteeg) gevestigd. Al spoedig bleek dat deze vereniging zichzelf met meer recht een fluit- en tamboerskorps zou kunnen noemen (met begeleiding van geroffel van schaakstukken op houten borden). In het begin was dat wel even wennen maar al snel blies ik een aardig partijtje mee! Bewijs te meer dat ook het schaakspel niet meer mag heten te zijn dan een excuus voor mensen om door middel van geluiden elkaars aandacht te trekken." Ook hier blijkt de logica ontoereikend. Vergelijkt u deze passage ook eens met het citaat uit les problèmes d'un problème.

In de jaren voorafgaande aan de eerste wereldoorlog woonde Menard in Praag waar hij wel eens bij eenkomsten bijwoonde van kunstenaars en intellectuelen, meestal ter huize van zijn oom, een duitse professor. Regelmatige bezoekers waren ook Kafka en Einstein, welke laatste toen het gesprek eens op het tragische levenseinde van Morphy kwam, opmerkte: "Ach, alle echte geniën sterven jong!" Menard vervolgt dan: "Kafka, een erg verlegen, erg magere man schreef mij een brief waarin hij het volgende stelde: "Ik beschouw toch het schaken als een te serieuze aangelegenheid om als tijdverdrijf te beoefenen en als te frivol om ernstig te nemen. Schakers hebben de neiging om het schaken tot op kosmische schaal op te blazen, wat duidelijk tot uitdrukking komt bij Montaigne, wanneer hij schrijft: "God en Satan spelen schaak. De Heerser van het heelal creëert het bord, de stukken en de zetten. Hij doet zetten zoveel hij wil, wanneer hij wil. Zijn tegenstander echter heeft het recht om een kleine onverklaarbare onnauwkeurigheid in elke zet aan te brengen, waardoor andere corri-

gerende zetten noodzakelijk zijn, waardoor andere corrigerende zetten noodzakelijk zijn. De Schepper bepaalt en verheimelijkt het doel van het spel en het wordt nooit duidelijk of de tegenstander van hem wil winnen of hem juist helpt bij zijn onfeilbaar plan. Duidelijk is dat Satan niet kan winnen, maar ook dat hij niet verliest zolang hij het spel kan laten voortduren"

Tenslotte nog dit: in zijn korte essay "Pierre Menard schrijver van Don Quichotte" beweert J.I. Borges dat Menard gedeelten uit de Don Quichotte woord voor woord zou hebben gereconstrueerd zonder het boek zelf ooit te lezen. Zijn bewering, die nooit bewezen kan worden, lijkt mij alleen maar illustratief voor het verschijnsel van de legendevorming die op gaat treden zodra originele en uitzonderlijk getalenteerde mensen als Menard niet meer van deze wereld zijn.

H. Grondijs